

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DERGİSİ

DİNÎ, AHLÂKÎ, EDEBÎ, MESLEKÎ AYLIK DERGİ

9. Cilt

Temmuz - Ağustos 1970

98 - 99. Sayı

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
İsra', Mi'râc ve Modern İlimin Görüşü Çeviren: Dr. Süleyman ATEŞ	195
Abdullah İbn-i Mes'ûd ve Tefsirdeki Yeri Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU	202
Hadisler Arasında Tenakuz Mes'elesi Doç. Dr. Talât KOÇYİĞİT	205
İslâm Dini Huzur ve Saâdetin Kaynağıdır Lûtfi DOĞAN	210
Malazgirt Meydan Muharebesi Prof. Dr. İbrahim KAFESOĞLU	213
Malazgird Meydan Muharebesi I-II (Şiir) Arif Nihad ASYA	216
Büyük Malazgird Zaferi'nde "Mânevî Kuvvetin Maddî Kuvvete Üstünlüğü" Rubâî	217
Ömer Râsîh ÖZTÜRKMEN	218
Prodüktivite ve Eğitim Assoc. Prof. Korkud ÖZAL	219
Türkiye Ekonomisinde Ziraat Yük. Müh. Turan UTKU	222
İslâmî Türk Edebiyatının Eski Mahsullerinde Sık Sık Adı Geçen Şahsiyetler Dr. Neclâ PEKOLCAY	228
Lebîd Süleyman TULÜCÜ	231
Ordunun Duâsı M. Âkif ERSOY	235
Vakıf ve Vakfın Hükümleri Demirhan ÜNLÜ	236
İslâm'da İsmet İnancı Çeviren: Avni İLHAN	240
Kalbimizde Bulunan Fenahlıklardan Mes'ûl müyüz? H. Fevzi AKSOY	244
Sualli - Cevaplı İlm-i Hâ! Bilgileri II Hazırlayan: M. Talât KARAÇİZMELİ	250
Fetvâ Emînleri	253
Haberler	254
Diyanet İşleri Başkan Vekili Lûtfi Doğan'ın "Doğum Kontrolü" İle Alâkah Beyânâtı	254
Org. Muhsin Batur'un Başkanlığa Teşekkür Mektubu	255
Diyanet İşleri Başkan Vekilimiz Sayın Lûtfi Doğan'ın Erzurum Gezisi Çok Güzel Geçti	255

HADİSLER ARASINDA TENAKUZ MES'ELESİ — Muhtelefu'l - Hadis —

لَا عُذْوَى وَلَا طَيْرَةَ وَلَا هَامَةَ وَلَا صَفَرَ
فَرَمِنَ الْمَجْدُومِ فِرَارَكَ مِنَ الْأَسَدِ

Doç. Dr.
Talât KOÇYIĞIT

Yazımızın başına aldığımız bu iki hadîsten birincisiyle, Hazret-i Peygamber, hastalıkların sirâyetini, kuşlarla veya sâir şeylerle tefe'ül ve teşe'ümde bulunmayı nefyederek, bunların, câhiliyye inançlarından olduğunu beyan buyurmuş, ikinci hadîsiyle de, cüzzâm denilen bir nevi' cild hastalığına yakalanmış kimseden, arslandan kaçır gibi kaçmayı emretmiştir. Bu iki hadîsin zâhirî mânâları arasında bir teâruz bulunduğu açıkça görülmektedir. Zirâ Hazret-i Peygamber, birincisinde, hastalıkların bir kimseden diğeri bir kimseye sirâyet etmeyeceğini açıklamışken, diğeri hadîsinde cüzzâmlıdan kaçmayı tavsiye ve emir buyurmuştur.

Hazret-i Peygamber'den sahîh olarak rivâyet edilen hadîsler arasında, zâhirî mânâları birbirini nakzeden bu çeşit hadîslere pek çok rastlanır. Hadîse ve hadîs ilmine vâkıf olmayan kimseler, bu nevi'den iki hadîsle karşılaştıkları zaman,

Hazret-i Peygamber'in birbirini nakzeden sözler söylediğini zannederek şüpheye düşerler; kalblerindeki iman gelip geçici, göstermelik cinsinden ise, birbirine muâriz hadisleri, Hazret-i Peygamber'i tekzîb ve dolayısıyla İslâm'ı tenkîd etmek için delil olarak kullanmaktan çekinmezler. Bilmezler ki, bu hadisler arasında, aslında tenakuz yoktur; her biriyle beyan edilmek istenen mânâ başka başkadır ve bunu ancak hadis ilmine vâkıf kimseler anlayabilirler.

Filhakika, zâhirî mânâları teâruza delâlet eden bu çeşit hadisler, hadis ilmiyle meşgul olan kimseler tarafından *Muhtelifu'l-Hadîs* adını verdikleri ayrı bir konu içerisinde incelenmiş ve bununla ilgili müstakil kitaplar te'lif edilmiştir.

Bu konuya ilk büyük ihtimâmı gösterenlerin başında *İmam Muhammed İbn İdrîs Eş-Şâfiî* (Ö. 179 H.) gelir. Yedi cild halinde tâbedilmiş olan meşhur *el-Umm* adlı kitabının son cildinde bu konuya tahsis ettiği fasıl içinde, birbirine zıt mânâlarda vârid olduğu ileri sürülen hadislerin cem ve te'lifinde takip ettiği usûle âit bâzı bilgiler vermiş, tesbit ettiği bu çeşit hadisleri biraraya getirmiştir.

İbn-i Kuteybe Ed-Dîneverî (Ö. 276 H.), aynı konuda müstakil kitap te'lif edenlerdendir. *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs* adını verdiği kitapta, Nevevî'nin ifadesine göre¹, bu bölüme girebilecek hadisleri topladığı kadar, uygun olmayanlara da yer vermiş; bu bölüme girmesi gereken birçok hadîsi de dışarıda bırakmıştır. Daha sonra İbn Cerîr Taberî (Ö. 301 H.), aynı konuda bir kitap te'lif etmiş; Ebû Ca'fer Tahâvî (Ö. 321 H.) nin *Muşkilu'l-Âsâr'ı*, Osman İbn Sa'îd Ed-Dârimî (Ö. 280 H.) nin yine bu konudaki kitabı şöhret kazanmıştır.

Zâhirî mânâsı teâruza delâlet eden ve *muhtelif* adı verilen hadisler, umûmiyet i'tibâriyle iki kısma ayrılırlar. Birincisi, birbirine muhâlif görünenler arasında cem ve te'lifi mümkün olanlar. Diğeri ise, aralarında *nesh* bulunduğu için cem ve te'lifi mümkün olmayanlar. *Nesh* bahis konusu olduğu zaman, tabiatıyla *mensûh* hadis terkedilir ve *nâsih* olanla amel edilir. Ancak birbirine muâriz iki hadis arasında *nesh* bulunmaz, cem ve te'lifleri de mümkün olmazsa, râvîlerinin sıfat ve dereceleri i'tibâriyle ikisinden birinin daha sahîh olduğuna hükmedilen *tercîh* olunur.

Bu taksim bize göstermektedir ki, iki hadis arasında gerçek teâruz, ancak aralarında *nesh* bulunduğu zaman bahis konusudur. *Nesh*, şer'î bir hükmün tatbikattan kaldırılması ve onun yerine bir başka hükmün vaz' edilmesidir. Gayet tabiidir ki, ilk hükmü getirmiş olan nass ile, bu nassın hükmünü iptal eden ve onun yerine vârid olan hükmün nassı arasında böyle bir teâruz veya tenakuz bulunacaktır. Fakat *nesh* bahis konusu olmadığı zaman, hadisler arasında tenakuz da bahis konusu değildir. Nitekim Şâfiî, zâhirî teâruza delâlet eden hadisler arasındaki bu ihtilâfların sebeplerine işâretle, Hazret-i Peygamber'den birbirini nakzeden hadisler vârid olmadığını açıklamış²; Muhammed İbn-i İshak İbn-i

(1) Bkz. *Et-Takrîb ve't-Teysîr*, s. 387.

(2) *Eş-Şâfiî*, *Er-Risâle*, s. 210 vd.

Huzeyme de, "Birbirine zıt iki hadîsin varolduğunu bilmiyorum. Her kimde böyle hadîs varsa, bana getirsin de aralarını te'lif edeyim." demiştir³

Zâhirî mânâları teâruza delâlet eden, fakat aralarında cem ve te'lif yapılmak sûretiyle, gerçekte böyle bir teâruzun bulunmadığına hükmedilen iki hadîse misâl olarak, yazımızın baş tarafında kaydettiğimiz hadîsleri seçmiş bulunuyoruz.

Birinci hadîsinde Hazret-i Peygamber "lâ advâ" لَا عُدْوَى buyurmuştur.

"Advâ" عُدْوَى kelimesi, hasta olan bir kimse ile temas eden sağlam bir kişiye aynı hastalığın geçmesi demek olan "i'dâ" اِدَاء dan isimdir ki, hasta-

lığın sirayeti mânâsına gelir. Hazret-i Peygamber "lâ advâ" demek sûretiyle sirayeti nefyetmiş ve bir hastalığın, hasta kişiden sağlam kişiye geçmeyeceğini beyan buyurmuştur. Nitekim aynı hadîsin bir başka rivâyetinde, "O halde yâ Rasûlallah, çölde ceylân gibi koşturan develere ne diyelim?.. Öyle (sağlam) develer ki, aralarına cerebli (deri hastalığına yakalanmış) bir deve giriyor da hepsine bu hastalığı aşıyor?" diyen bir ârâbiye Hazret-i Peygamber şu cevabı vermiştir: "Öyle ise ilk deveye bu hastalığı kim sirâyet ettirdi?"⁴. Bu cevapla da sirayetin nefyedildiği açıkça görülmektedir.

İkinci hadîsinde ise Hazret-i Peygamber, cüzzamlıdan kaçılmasını emir buyurmuş⁵ ve dolayısıyla birinci hadîste nefyettiği sirâyeti bu hadîsinde isbat etmiştir. Binâenaleyh, iki hadîs arasındaki teâruz sirâyetin nefiy ve isbatındadır. Bununla beraber hadîs ulemâsı hadîsler arasını çeşitli yollardan cem ve te'lif ederek, her ikisinin de muhkem olduğunu ve her ikisiyle de amel edilmesi gerektiğini ortaya koymuşlardır. Bu cem ve te'lifi şöyle özetlemek mümkündür:

1. İbnü's-Salâh'ın da işâret ettiği gibi⁶, hastalıklar tabiatları i'tibâriyle sirâyet edici değillerdir; fakat Allâhu Teâlâ böyle bir hastalığa müptelâ olmuş kimsenin sıhhatli bir kimse ile temasını, hastalığın sıhhatliye geçmesi için bir sebep kılmıştır. Bu itibarla Hazret-i Peygamber, birinci hadîsiyle câhiliyye Arabının, hastalıkların tabiatları itibariyle sirâyet ettikleri inancını nefyetmiş, ikinci hadîsinde ise sebep itibariyle sirâyeti isbat etmiştir.

2. İbn-i Hâcer'in iki hadîs arasındaki te'lifi ise daha farklıdır. Ona göre, Hazret-i Peygamber'in sirâyeti nefiyi, umum üzere bâkîdir ve ne tabiatı itibariyle ve ne de sebebiyet dolayısıyla sirâyet bahis konusudur. Nitekim Hazret-i Pey-

gamber bir hadîsinde, لَا يَعْذِي شَيْءٌ شَيْئًا "Bir şey bir şeye sirâyet etmez."

buyurmakla ve keza cerebe yakalanmış bir devenin sağlam develer arasına girerek onlara da aynı hastalığı aşıladığını söyleyen bir ârâbiye, "O halde ilk deveye bu hastalığı kim sirâyet ettirdi?" demekle sirâyeti kâmilen nefyetmiş ve hastalığın, birinci deveye olduğu gibi, ikinci deveye de Allâhu Teâlâ'nın takdîri ile başladığını ifade etmek istemiştir.

(3) Es-Suyûtî, Tedrîbu'r-Râvî, s. 387.

(4) Muslim, Sahîh, IV, 1742-hadîs No. 101; el-Buhâri, Sahîh, VII. 19.

(5) El-Buhâri, Sahîh, VII. 17.

(6) Ulûmu'l-hadîs, s. 257.

Cüzzamlı hastadan kaçmakla ilgili olarak gelen emir ise, *sedd-i zerâyî* cümlesindedir. Yâni sağlam kişinin, hastalıklı kişiyle teması neticesinde hastalığın öbürüne sirâyet ettiği vehmini önlemek ve Allâh'ın takdîri ile başladığını hatırdan çıkartmamak gâyesine mâtuftur. Zîrâ insan, hastalığın teması neticesi sağlam insana geçtiğine i'tikad etmekle Allâh'ın takdîrini unuttur ve bunun dışında, hastalık veren başka kudretler ihdas etmek sûretiyle günah işlemiş olur⁷.

3. Kâzî Ebû Bekr El-Bâkîllânî'nin te'lîfine göre, birinci hadîste sirâyet umûmî mânâda nefyedilmiş olmakla beraber, ikinci hadîste cüzzam ve benzeri hastalıklar için isbat edilmiştir. Bu bakımdan, sirâyetin isbâtı, umûmî nefiyden tahsis mânâsındadır. Buna göre, her iki hadîsin mânâsı: Cüzzam ve benzeri hastalıklar müstesnâ, diğerlerinde sirâyet yoktur. Bu sebeple cüzzam ve benzerlerinden arslandan kaçır gibi kaçır lâzımdır⁸.

4. Bir görüşe göre de, cüzzamdan kaçır ile ilgili olarak gelen emir, bu hastalığa yakalanmış olan kimselerin hatırlarına riâyet etmek gâyesine mâtuftur. Zîrâ meczûm, sıhhatli kimseleri gördüğü zaman musîbetinin azametini anlar ve ızdırabı çoğalır. Hazret-i Peygamber'in, "*Meczûmlara devamlı bakmayınız.*" meâlindeki bir hadîsi de bu mânâda ele alınmalıdır⁹.

Zâhirî mânâları arasında teâruz bulunan iki hadîsin cem ve te'lifleriyle ilgili olarak zikrettiğimiz bu görüşler, aslında mezkûr hadîsler arasında böyle bir teâruzun bulunmadığını ortaya koymaktadır. Mühim olan mesele, bu çeşit hadîslerle ifade edilmek istenen mânâyı, daha doğrusu, Hazret-i Peygamber'in bunları söylerken taşıdığı maksadı ve söylemesine âmîl olan hâdiseleri, yâni hadîslerin vürûd sebeplerini doğru bir şekilde bilmektir. Bunlar iyice bilindiği takdirde, birbirini nakzeder mahiyette rivâyet olunan hadîsler arasında tenakuz bulunmadığı kolayca anlaşılacaktır.

Bununla beraber, hadîs ulemâsının, birbirine muâriz mânâlarda vârid olan bâzı hadîslerin cem ve te'lifinde yine de âciz kaldıkları görülmektedir. Cem ve te'lif edilemeyen bu hadîsler arasında *nesh* de bahis konusu olmadığı için, bunlardan hangisiyle amel etmek gerektiği hakkında hüküm vermek güçleşir. Fakat bu güçlük, hadîslerden birini tercih etmek sûretiyle ortadan kaldırılmıştır. Şu var ki bu tercih birtakım kâidelerle bağılı kalınarak yapılmıştır. Meselâ, birbirine zıt mânâlarda vârid olan iki hadîsten hangisinin râvîleri diğerinin râvîlerine nisbetle daha titiz ve daha dikkatli ise, bu dikkat ve titizlik, o hadîsin tercih edilmesinde aranılan şartlardan biri olmuştur. Yâhut hangi hadîs daha fazla isnadla rivâyet edilmişse, bu isnad çokluğu, yine tercih sebeplerinden biri sayılmıştır. Bunun gibi râvînin fakîh olması, nahiv kâidelerini iyi bilmesi, hadîse itina ve ihtimam göstermesi yönünden zaptının üstünlüğü, takvâsı, hadîsçiler arasındaki şöhreti, hür olması (hür olan râvînin rivâyet ettiği hadîs, köle olan râvînin rivâ-

(7) İbn Hacer, *Şerhu Nubeti'l-fiker*, s. 34.

(8) Es-Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, s. 388.

(9) Aynı yer.

yetine tercih edilir), erkek olması vs. râvînin haline taallûk eden tercih sebeplerinden olup, müteâriz iki hadîsten birinin diğerine tercihinin gerektirirler. Keza semâ yolu ile alınan hadîsler, arz, yâhut münâvele, yâhut da kitâbe yolu ile alınan hadîslere tercih edilir. Lâfzan rivâyet edilen hadîs, mânen rivâyet edilen hadîse, sebab-i vürûdu zikredilen hadîs, sebab-i vürûdu zikredilmeyen hadîse; *had-desenâ*, *ahbâranâ* ve *semi'tu* tâbirleriyle rivâyet edilen hadîs, kesinlikle ittisâle delâlet etmeyen *an*, *kaale* ve *zekere* tâbirleriyle rivâyet edilen hadîse; medenî olan hadîs mekkî olana tahfîfi tazammun eden hadîs şiddeti tazammun eden hadîse (çünkü Hazret-i Peygamber İslâm'ın ilk devirlerinde, yâhut Mekke devrinde, müslümanları câhiliyye âdetlerinden uzaklaştırmak için daha şiddetli bir dil kullanmış, fakat sonraları buna lüzum kalmadığı için tahfîfe meyletmiştir); tahrîme delâlet eden, yâni bir şey hakkında haram hükmünü getiren hadîs o şeyi mübah kılan hadîse; ihtiyâtı gerektiren bir meselede şiddet getiren hadîs, hafiflik ve serbestlik getiren hadîse; haddin nefyine delâlet eden hadîs haddi gerektiren hadîse; Kur'ân-ı Kerîm'in zâhirine, yâhut bir başka sünnete, kıyâsa, ümmetin veya Hulefâ-i Râşidîn'in amel ve tatbîkatına muvafık olan, yâhut mürsel veya munkatî diğer bir rivâyetle takviye edilen, yâhut getirdiği hükümlerle müttefik bir benzeri olan, yâhut Şeyhân (*Buhârî ve Müslim*) tarafından ittifakla nakledilen hadîs, bu evsafı olmayan muâriz hadîse tercih edilir.

Hadîs ilminin en mühim konularından birini teşkil eden *muhtelifu'l-hadîs* meselesi, İslâm'da, Hazret-i Peygamber'in Sünnetiyle vârid olan bir hükmün zâyî olmaması için, hadîs ulemâsı tarafından sarfedilen gayretlerin azametini göstermesi bakımından da büyük bir ehemmiyet taşır. Cenâb-ı Hak cümlesinden râzı olsun.

Mİ'RAC

*Serâpâ nûr olux gönlüm, anarken ben, o Mi'râci,
Beyan etmek değil hattâ tasavvurlar kimin hâci?..*

Ali Ulvi KURUCU